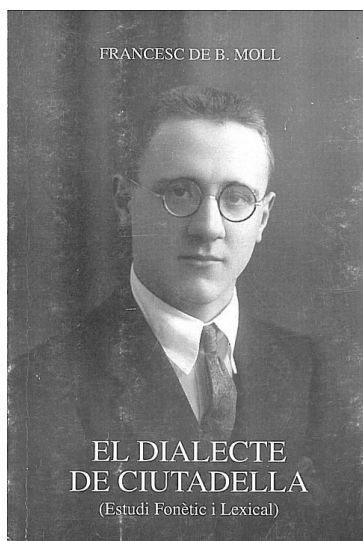

VUITANTA ANYS D'EL DIALECTE DE CIUTADELLA (ESTUDI FONÈTIC I LEXICAL),
D'F. DE B. MOLL

Eva Florit Pons
Servei de Política Lingüística
i Cultura Popular

Si l'anterior article d'aquest número d'ÀMBIT remetia a la feina rondallística de Francesc de Borja Moll, amb aquest volem destacar la seva tasca com a lingüista aportant alguns apunts sobre el treball *El dialecte de Ciutadella (estudi fonètic i lexical)*, publicat per primera vegada ara farà vuitanta anys, el 1932, amb motiu d'una miscel·lània dedicada a Antoni Maria Alcover.

Portada de l'estudi publicat per
Edicions Nura el 2003, amb motiu
de l'Any Moll

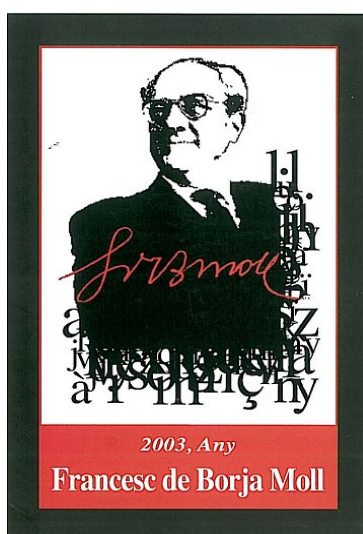
A través d'aquest estudi, amb l'excusa de fer una descripció del parlar ciutadellenc, Moll acaba fent, per extensió, una aproximació breu però detallada i prou rigorosa al català de Menorca. Així, després de fer una petita introducció sobre les condicions geogràfiques i històriques que condicionen el parlar de ponent, Moll s'atura a fer la descripció fonètica i lèxica del dialecte. Al final, a tall d'apèndix, inclou un glossari del lèxic més específic. Hom hi podria trobar a faltar, però, la part referida a la morfologia, que sí que trobam a la seva obra de referència *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*.

En aquest breu article volem tractar la part lexical de l'estudi de Francesc de Borja Moll, tot destacant els aspectes que ens puguin cridar més l'atenció des de la nostra perspectiva actual. Així, Moll divideix el lèxic ciutadellenc en quatre classes d'elements: *a)* L'element català, "que forma el gran nucli del nostre dialecte"; *b)* L'element aràbic; *c)* L'element anglès introduït amb les dominacions britàniques en el segle XVIII, i *d)* Altres elements forasters moderns (castellà, francès, italià).

Pel que fa a l'element català, destaca qualche arcaisme com *tost* ('aviat'), que ha quedat fossilitzat en expressions com ara *més tost* i *en tost de*; l'adjectiu *greu*, a *saber greu*, o el substantiu *onta* ('afront') a la frase *fer ontas*. D'altra banda, enumera les paraules catalanes que han experimentat en menorquí un canvi de significat: *bordell* ('desordre'), *estudi* ('cambra dormitori'), *fillet* i *filleta* ('nen' i 'nena'), *lloc* ('masia'), *vianda* ('pastes de farina per a sopa'), *xinxer* ('multitud'), *honest* ('obscur'), *borinar*

('moure'), *clapir* ('ser víctima'), *engronar* ('encloure entre dues forces contràries'), *xoroïar* ('mirar o escoltar d'amagat'), *boni* ('quasi'), *deveres* ('de pressa'), *fosquet* ('a entrada de fosc'), *just* ('exactament, a penes'), etc.

Moll també es refereix dins aquest apartat a les expressions d'origen litúrgic, amb el sufix *-òrum*, emprat en la paraula *llatinòrum* (en el sentit de 'llatinada, especialment macarrònica, en mal llatí') i amb valor intensiu en mots com *rallatòrum* ('conversa de molta gent; murmuració') o *embullòrum* ('embull molt gros; conjunt de coses molt embullades'). També destaca aquí el que ell anomena "vocables propis", amb paraules com *barrabam* ('conjunt de dentadura i mandíbula'), *bondrell* ('crostó'), *borcany* ('branquilló'), *cruia* ('angle agut'), *ensortilla* ('anella que serveix de blanc per ficar-hi l'asta un genet en les festes populars'), *formatjada* ('panada'), *garrossa* ('bastó per ajudar-se a caminar'), *mom* ('acció de treure la llengua per insultar o fer befa'), *regastalles* ('deixalles quasi inservibles'), *sota* ('caiguda ràpida amb el cap per davant') o *tronya* ('molèstia causada per una cosa insistent'). Finalment diu que paraules com *bòrn* ('medusa') o *requincar* ('adornar excessivament, d'una manera carregada o complicada') són d'origen desconegut.

Amb motiu de l'Any Moll es reeditaren diversos treballs del filòleg ciutadellenc

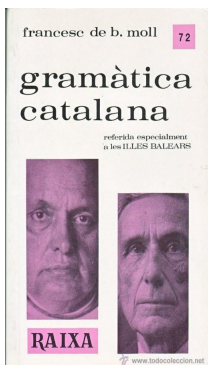
Quant a l'element àrab, Moll explica que hi deu haver un centenar de paraules d'aquesta procedència, com ara *abulló* (normativament *albelló*, 'canal o conducte per donar sortida a les aigües brutes'), *cambuix* ('cobricap de tela fina que portaven les dones i els infants de mamella') o *quintar* (= 4 arroves), "però no n'hi ha quasi cap que sigui exclusiva del nostre dialecte dins el domini català (...) si exceptuam *cuscussó*".

Sobre els anglicismes destaca que a Maó són més nombrosos que a Ciutadella, tot i que n'enumera uns quants, que són generalitzats a tot Menorca: *ull blec* (< *black*, 'negre'), *boínder* (*bow-window*, 'finestra que té sortint fora del cos de l'edifici'), *escrú* (< *screw*, 'pern'), *fàitim* (< *fight him*, 'topada'), *mèrvol* (< *marble*, 'bala'), *moguïn* (< *mahogany*, 'caoba'), *pinxa* (< *pilchard*, 'arengada'), *tornescrí* ('tornavis'), *xoc* (< *chalk*, 'guix'), etc.

En l'apartat d'altres elements, Moll destaca *sacardiu* ('enrabiada'), pres de la interjecció *sacré Dieu*, com un dels escassos elements lèxics deixats pels francesos. D'altra banda, explica que "la influència italiana va ser exercida principalment pels venedors ambulants napolitans" i l'exemple més representatiu d'aquesta influència en el nostre lèxic segurament és el mot *tià* ('greixonera').

Quant a la influència castellana, si bé Moll diu que arriba a Menorca amb la mateixa intensitat que a Mallorca, destaca que a la nostra illa paraules com *guapo*, *mono* o *xulo* desbanquen el mot típic

menorquí per expressar aquesta idea, *polit*. També criden l'atenció per l'adaptació a la fonètica menorquina castellanismes com *jalecu* (del castellà *chaleco*), per a *armilla*, o *sau* (del castellà *sayo*), per a *americana*. En aquest apartat també destaca el mot *ranxo*, en el sentit de 'multitud o grup nombrós' i *estrago*, “que pot significar 'una gran plorada' i 'una gran quantitat o intensitat' («A sa plaça hi havia un estrago de peix»)”.

Portada de la Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears, que representa la localització de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans a la idiosincràsia del parlar de les nostres illes

Finalment, el treball que ens ocupa recull un glossari d'unes sis-centes paraules del lèxic local, que Francesc de Borja Moll destaca bé perquè en el parlar de Menorca han experimentat modificacions fonètiques o morfològiques respecte del lèxic català general o bé perquè són d'ús més aviat restringit a l'àmbit menorquí. Aquest glossari és interessant pel fet que Moll, a més d'incloure la definició, consigna la fonètica de cada paraula, així com altres informacions de tipus filològic, com ara l'etimologia, variants formals, etc. Per exemple, al costat de la paraula *aumon*, a més d'indicar que es pronuncia *aumon* o bé *aumont*, Moll aclareix que es correspon a l'adverbi *enlloc*, i a part d'aportar alguns exemples diu que prové de “al món”. Afegeix que “no és un mot privatiu de Menorca; es troba a diferents contrades del català occidental. A Mallorca no s'usa si no és entre els menorquins immigrants”.

En definitiva, *El dialecte de Ciutadella (estudi fonètic i lexical)* és un treball que pot interessar qualsevol que tingui curiositat per saber com es configura la llengua de Ciutadella i de retruc la de Menorca en general.

Francesc de Borja Moll devora els deu toms del Diccionari català-valencià-balear, també conegut com l'Alcover-Moll, una de les obres magnes de la lingüística romànica